

مراکز آموزش بانکداری اسلامی (حلال)

آموزش و پژوهش اقتصاد و بانکداری اسلامی در جهان

کشورهای غیر اسلامی مانند انگلستان و آمریکا به مقوله آموزش و پژوهش اقتصاد و بانکداری اسلامی توجه نموده‌اند. این در حالی است که شاید حجم عملیات مالی اسلامی در این کشورها کمتر از پنج درصد از کل عملیات مالی و بانکی باشد.

۱. مقدمه

سابقه آموزش و پژوهش اقتصاد و بانکداری اسلامی در سطح بین‌المللی به بیش از نیم قرن می‌رسد. اما در سه دهه اخیر و به ویژه در هزاره جدید، شاهد افزایش قابل توجه برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی در کشورهای مختلف بوده‌ایم. نکته قابل توجه آن است که تلاش در جهت توسعه فعالیت‌های علمی در اقتصاد و مالی اسلامی مخصوص کشورهای اسلامی نبوده و حتی کشورهای غیر اسلامی مانند، انگلستان و آمریکا (به دلایل مختلف) به توسعه این حوزه علمی از دانش اقتصاد توجه دارند. شناخت دقیق این تجارب زمینه توسعه منطقی و روش‌مند آموزش و پژوهش اقتصاد و بانکداری اسلامی در ایران را فراهم می‌نماید. با توجه به این مهم، در این تحقیق تلاش می‌شود تا فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی برخی از موسسات اصلی فعال در سایر کشورها در حوزه اقتصاد و مالی اسلامی مورد بررسی قرار گیرد.

۲. آموزش و پژوهش اقتصاد و مالی اسلامی در سایر کشورها

در آنچه در پی می‌آید تلاش می‌شود تا با مراجعه به تارنماهای موسسات، تجربه آموزش و پژوهش اقتصاد، مالی و بانکداری اسلامی در دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی و پژوهشی برخی از دیگر کشورها مورد بررسی قرار گیرد.

واضح است که کشورهایمانند مالزی، عربستان و انگلستان که در این زمینه تجربه بهتری دارند، سهم بیشتری از مباحث را نیز به خود اختصاص می‌دهند.

مرکز بین‌المللی آموزش مالی اسلامی (وابسته به بانک مرکزی مالزی)

مرکز بین‌المللی آموزش بانکداری و مالی اسلامی، که در واقع دانشگاهی با هدف آموزش بانکداری و مالی اسلامی است، در دسامبر ۲۰۰۵ توسط بانک مرکزی مالزی تاسیس گردید. این اقدام، یکی از فعالیتهای اساسی دولت مالزی به منظور دستیابی به جایگاه اول آموزشی، پژوهشی و اجرایی در زمینه بانکداری اسلامی در جهان می‌باشد. اهداف این موسسه بر اساس آنچه در اساس‌نامه بیان شده است عبارت‌اند از:

• دستیابی به جایگاه محوری در ایجاد تعامل و ارتباط میان مراکز آموزشی-پژوهشی بانکداری و مالی اسلامی در جهان

• توسعه فعالیتهای آموزشی در حوزه بانکداری و مالی اسلامی

• حمایت از فعالیتهای آموزشی و پیشبرد مرزهای دانش در بانکداری اسلامی

• ارائه دوره‌های کاربردی به منظور تقویت آشنایی بانکداران و سرمایه‌های انسانی با بانکداری اسلامی

• ارائه خدمات مشورتی در موضوعات گوناگون بانکداری اسلامی به اشخاص حقیقی و حقوقی علاقه‌مند

مرکز بین‌المللی آموزش بانکداری و مالی اسلامی در جهت ایجاد تعامل با سایر نهادهای آموزشی و پژوهشی در حوزه بانکداری و مالی اسلامی تلاش شایانی می‌نماید. در این راستا با موسسات گوناگون فعال در حوزه بانکداری و مالی اسلامی در مالزی تفاهم‌نامه امضا نموده است. علاوه بر این، با موسسات آموزشی-پژوهشی، بانک‌ها و گیشه‌های اسلامی، موسسات تکافل و بیمه اسلامی و غیره سند همکاری به امضا رسانده است. یکی دیگر از اقدامات مرکز، تاسیس واحد فقهی مستقل به نام «آکادمی بین‌المللی پژوهشی شریعت» در حوزه بانکداری و مالی اسلامی می‌باشد. این آکادمی تلاش می‌کند تا تحقیقات فقهی مرتبط با بانکداری و مالی اسلامی را مدیریت نموده و در زمینه جمع‌آوری و دستیابی به فتوا در موضوعات جدید و مستحدثه تلاش نماید. اکثر مباحث فقهی مرکز بین‌المللی آموزش بانکداری و مالی در این آکادمی مورد بحث واقع می‌شود.

یکی از فعالیتهای علمی مهم مرکز، برگزاری دوره‌های آموزشی است. در حال حاضر سه دوره آموزشی معتبر توسط مرکز برگزار می‌گردد که اولین آنها «دوره حرفه‌ای مالی اسلامی» بوده و ترکیبی از مباحث نظری و کاربردی بانکداری و مالی اسلامی را به مخاطبان ارائه نماید. تاکنون بیش از هزار فراگیر از مالزی و بیش از شصت کشور دیگر از این دوره فارغ‌التحصیل گردیده‌اند. این برنامه اصلی‌ترین دوره برگزار شده توسط موسسه بوده و مورد تأیید سازمان‌های مختلف و مراکز معتبر مالزی می‌باشد.

دومین دوره موسسه در حوزه بانکداری و مالی اسلامی، برنامه «کارشناسی ارشد مالی اسلامی» می‌باشد که به دو صورت تمام وقت و پاره وقت ارائه شده و تلاش می‌کند تا دانش کافی در موضوعات اقتصادی، فقهی، حقوقی و مالی (که به بانکداری و مالی اسلامی مرتبط می‌شوند) را در فراگیران ایجاد نماید. این دوره دارای پایان‌نامه نیز می‌باشد.

«دوره دکتری بانکداری و مالی اسلامی» دوره دیگری است که توسط این مرکز ارائه می‌شود. هدف این دوره تربیت نیروی انسانی متخصصی است که از یک طرف در زمینه اقتصاد و مالی متعارف واجد دانش کافی بوده و از طرف دیگر از فقه، اصول فقه و سایر دانش‌های اسلامی دارای کاربرد در بانکداری اسلامی اطلاعات مناسبی دارند.

موسسه آموزش و پژوهش اسلامی (وابسته به بانک توسعه اسلامی)

بانک توسعه اسلامی مؤسسه‌ای بین‌المللی می‌باشد که توسط سازمان کنفرانس اسلامی تاسیس گردیده است. ایده تشکیل این بانک در همایش وزرای اقتصاد و دارایی کشورهای اسلامی در سال ۱۹۷۳ مطرح و عملاً در سال ۱۹۷۵ به صورت رسمی افتتاح گردید. این بانک به عنوان یکی از فعال‌ترین بانک‌های اسلامی جهان، اقدامات مختلف اجرائی به منظور کمک به توسعه اقتصادی کشورهای اسلامی انجام داده است. بخش‌های گوناگون این بانک عبارت‌اند از: شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی، شرکت اسلامی برای توسعه بخش خصوصی، صندوق زیربنایی بانک توسعه اسلامی، دفتر همکاری‌های فنی و موسسه آموزش و تحقیقات اسلامی وابسته به بانک توسعه اسلامی.

در حال حاضر مؤسسه آموزش و پژوهش اسلامی، یکی از فعالیت‌ترین و اثرگذارترین مراکز آموزشی-پژوهشی اقتصاد و بانکداری اسلامی در جهان می‌باشد. این موسسه در سال ۱۹۸۱ با هدف تقویت تولید علم و دانش در حوزه‌های نظری و کاربردی اقتصاد و بانکداری اسلامی و همچنین تقویت توان علمی کارشناسان کشورهای اسلامی تشکیل گردید. بر اساس اساس‌نامه و سند چشم‌انداز موسسه، اهداف این مرکز عبارت‌اند از:

- توسعه دانش اقتصاد، بانکداری و مالی اسلامی به عنوان نظام‌های علمی منسجم
- تسهیل کاربرد اقتصاد و مالی اسلامی در کشورهای اسلامی
- ارتقای گفتمان راهبردی حول موضوعات کلیدی مورد علاقه در میان کشورهای عضو
- ارائه آمارهای مالی، اقتصادی و اجتماعی مرتبط با کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی
- توسعه امکانات و زیرساخت‌ها به منظور گسترش موقعیت مالی بانک توسعه اسلامی

مؤسسه آموزش و پژوهش اسلامی در حال حاضر از چهار بخش و سه واحد کمکی تشکیل شده است که عبارتند از: بخش اقتصاد اسلامی، بخش توسعه و همکاری، بخش بانکداری و تأمین مالی اسلامی، بخش آموزش، مرکز اطلاعات، واحد کمک های ویژه، واحد خدمات اداری و واحد انتشارات.

فعالیت های آموزشی مؤسسه با هدف توانمندسازی نیروی انسانی در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در راستای حل مشکلات و چالش های جهان اسلام در حوزه اقتصاد و بانکداری، انجام می شود. بیشتر فعالیت های آموزشی در غالب برگزاری دوره های آموزشی کوتاه مدت در کشورهای مختلف اسلامی صورت می پذیرد. عناوین برخی از دوره های آموزشی برگزار شده تاکنون عبارتند از: مدیریت مالی و اقتصادی موسسات زکات (الجزیره)، فعالیت های خیرخواهانه برای افراد مسن و معلول (کویت)، اصول اساسی مدیریت و تنظیمات بانک های اسلامی (لیبی)، بانکداری اسلامی (یمن) و تأمین مالی کارآفرینان کوچک و متوسط (عربستان سعودی).

فعالیت آموزشی بدیع دیگری که توسط مؤسسه در هر نیمسال تحصیلی انجام می شود، برگزاری دوره های آموزش از راه دور در موضوعات اقتصاد و بانکداری اسلامی می باشد. در هر یک از این دوره ها، یکی از اساتید برجسته اقتصاد اسلامی به ارائه مقاله یا کتاب خود پرداخته و پس از آن، حضاران می توانند سوالات خود را مطرح نمایند. این دوره ها همزمان میان چندین مرکز آموزشی-پژوهشی اقتصاد اسلامی در چند کشور برگزار می شود. در حال حاضر موسساتی از کشورهای پاکستان، لبنان، انگلستان و غیره در این دوره ها شرکت دارند؛ یادآور می شود از کشور ایران دانشگاه امام صادق (ع) در این دوره شرکت می نماید.

مؤسسه بین المللی اقتصاد اسلامی (وابسته به دانشگاه بین المللی اسلامی پاکستان)

دانشگاه بین المللی اسلامی پاکستان در نوامبر ۱۹۸۰، با نام «دانشگاه اسلامی» و با تعداد معدودی دانشجو، تاسیس گردید. این دانشگاه با ارتقاء فعالیت های خود، در سال ۱۹۸۵ به دانشگاه بین المللی اسلامی پاکستان تبدیل شد و اکنون با نه دانشکده، شش مرکز علمی، نود برنامه دانشگاهی و ۱۲۰۰۰ دانشجو مشغول به فعالیت است. مؤسسه بین المللی اقتصاد اسلامی یکی از بخش های دانشگاه بین المللی اسلامی پاکستان می باشد که در سال ۱۹۸۵ همزمان با تاسیس دانشگاه، به صورت رسمی ایجاد گردید (هر چند قبل از این تاریخ نیز فعالیت هایی داشته است). اهداف ذیل به عنوان مهمترین کارویژه های این مرکز بیان شده اند:

- آموزش اقتصاد متعارف، اقتصاد اسلامی، بانکداری و مالی اسلامی و سایر رشته های مرتبط در سطوح کارشناسی و تحصیلات تکمیلی
- انجام مطالعات و پژوهش های پیشرفته در حوزه اقتصاد و بانکداری اسلامی
- توسعه همکاری و ارتباط علمی با نهادهای آموزشی، پژوهشی و اجرایی اقتصاد و مالی اسلامی در سراسر جهان (به ویژه در کشورهای اسلامی)

- آماده سازی نیروی انسانی برای خدمت به عنوان افراد پیشتاز در اسلامی کردن دانش اقتصاد
- ارائه بانک جامع اطلاعاتی برای اساتید، پژوهشگران و سیاستگذاران در زمینه اقتصاد، بانکداری و مالی اسلامی و وضعیت اقتصادی کشورهای مختلف اسلامی
- ایجاد آگاهی عمومی در زمینه اقتصاد و بانکداری اسلامی از طریق برگزاری دوره های آموزشی برای برنامه ریزان، سیاستگذاران، مدیران مالی و بانکداران در جامعه
- ارائه خدمات آموزشی و مشاوره ای به افراد شایسته
- ارائه پاسخ به سوالات موردی مطرح شده توسط تمامی ذینفعان در موضوعات مختلف اقتصاد و مالی اسلامی.

موسسه بین‌المللی اقتصاد اسلامی در مجموع حدود چهارده دوره آموزشی را در سطوح کارشناسی، کارشناسی‌ارشد و دکتری برگزار می‌کند. این دوره ها شامل کارشناسی، کارشناسی‌ارشد و دکتری اقتصاد نظری، کارشناسی و کارشناسی‌ارشد مدیریت مالی و بانکداری و کارشناسی و کارشناسی‌ارشد بانکداری و مالی اسلامی می‌گردد. همچنین دوره‌های کوتاه آموزشی در حوزه بانکداری و مالی اسلامی نیز در این موسسه ارائه می‌شود. لازم به ذکر است در تمامی رشته‌های آموزشی این موسسه (اعم از اسلامی و غیراسلامی) دانشجویان موظف به گذراندن برخی از دروس عمومی اسلامی (مانند معارف اسلامی)، فقه، اصول فقه و اقتصاد اسلامی عمومی می‌باشند.

سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی

سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی در تاریخ ۲۷ مارس ۱۹۹۱ در کشور بحرین تأسیس گردید. این سازمان موسسه‌ای پژوهشی، بین‌المللی، غیر دولتی و غیر انتفاعی می‌باشد. گرچه این موسسه فعالیت‌های پژوهشی گوناگونی از انتشار کتاب و مقاله گرفته تا برگزاری همایش‌ها و نشست‌های سالانه را در برنامه‌های خود دارد، اما کارویژه اصلی که آن را از سایر موسسات پژوهشی اقتصاد و بانکداری اسلامی متمایز می‌نماید، تلاش‌های این موضوع در ارائه استانداردهای حسابداری، حسابرسی، حاکمیتی و اخلاقی برای بانک‌ها و موسسات مالی اسلامی می‌باشد (آووفی، ۲۰۱۰، ص ۳).

سازمان مذکور موسسه‌ای خصوصی بوده و هزینه‌هایش از طرف اعضا تامین می‌شود. در حال حاضر این سازمان دارای ۲۰۰ عضو از بیش از ۴۵ کشور جهان می‌باشد که بانک‌های مرکزی کشورهای اسلامی، بانک‌های اسلامی فعال در کشورهای اسلامی و غیر اسلامی و غیره، بخشی از اعضای آن را تشکیل می‌دهند. بانک مرکزی و سازمان بورس و اوراق بهادار کشور نیز عضو این سازمان نیز می‌باشند.

برخی از استانداردهای حسابداری، حسابرسی، حاکمیتی و اخلاقی تهیه شده توسط این موسسه در طول دو دهه فعالیت خود در کشورهای مختلفی مورد استفاده بانک‌های مرکزی و موسسات مالی اسلامی قرار گرفته است.

برخی از کشورهایی که به میزان مناسبی استانداردهای این موسسه را مورد استفاده قرار داده‌اند عبارت‌اند از: بحرین، قطر، اردن، لبنان، سودان و سوریه. از طرفی برخی کشورها نیز به صورت مستقیم از استانداردهای این سازمان استفاده نکرده‌اند، بلکه آن را با توجه به شرایط خاص خود، تعدیل نموده و نسخه اصلاح شده آن را مورد استفاده قرار داده‌اند. مالزی، اندونزی، پاکستان، عربستان سعودی، استرالیا و برخی کشورهای شمال آفریقا در این گروه قرار می‌گیرند (آوفا، ۲۰۱۰، ص ۵).

برخی از مهمترین اهداف این سازمان، بر اساس آنچه در اساس‌نامه تاسیس ذکر گردیده، عبارت‌اند از:

• تدوین استانداردهای حسابداری، حسابرسی، حاکمیتی و اخلاقی برای موسسات مالی اسلامی.

• فراهم نمودن زمینه‌های استفاده از استانداردهای تهیه شده در بانک‌ها و موسسات مالی اسلامی کشورهای عضو از طریق برپایی سمینارها، برگزاری دوره آموزشی، انتشار نشریات دوره‌ای و غیره.

• انطباق استانداردهای حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی با معیارهای جهانی و متعارف حسابداری و حسابرسی (در صورت امکان).

در حاصل حاضر ساختار سازمانی موسسه شامل بخش‌های متفاوتی می‌گردد که عبارت‌اند از: مجمع عمومی، هیأت امناء، شورای تدوین استانداردهای حسابداری، شورای تدوین استانداردهای حسابرسی و حاکمیتی، کمیته شریعت و نهایتاً دبیرخانه.

سازمان حسابداری و حسابرسی برای موسسات مالی اسلامی در دوره فعالیت خود انتشارات گوناگونی داشته است که اغلب آن‌ها رویکردی کاملاً کاربردی و اجرایی داشته و اساساً به منظور اجرا شدن در کشورهای عضو و غیر عضو تدوین شده‌اند. مهمترین محتوای تولید شده توسط این موسسه که در دو دهه اخیر به صورت سالانه و یا دوسالانه مورد اصلاح و تکمیل قرار گرفته است دو مجموعه می‌باشد که به ترتیب عبارت‌اند از: «استانداردهای شرعی برای موسسات مالی اسلامی» و «استانداردهای حسابداری، حسابرسی و حاکمیتی برای موسسات مالی اسلامی.»

همان‌گونه که از عنوان این دو مجموعه (که هر دو به صورت کتابچه و به دو زبان انگلیسی و عربی تهیه گردیده‌اند) برمی‌آید، کتاب اول به ارائه استانداردهای شریعت در فعالیت‌های مختلفی که در یک بانک یا موسسه مالی اسلامی جریان دارد می‌پردازد. این مجموعه در حال حاضر شامل ۴۱ استاندارد در رابطه با ۴۱ فعالیت مالی اسلامی رایج بوده و برخی موارد دیگر نیز در حال حاضر در کمیته‌های مرتبط در حال بررسی بوده و پس از نهایی شدن به مجموعه اضافه خواهند شد. این استانداردها در حال حاضر شامل مواردی چون: کارت‌های بدهی و اعتباری، تاخیر در تادیه، ضمانت سپرده، بیمه سپرده، حواله، جعاله، مضاربه، سلم و سلم موازی، استصناع و

استصناع موازی، مباحه، اوراق تجاری، انواع صکوک، قرض الحسنه، ترکیب عقود مختلف با یکدیگر، خدمات بانکی، کنترل غرر در مبادلات بانکی، وقف، زکات، صدقات، توزیع سود و غیره می‌باشند.

پس از کتاب استانداردهای شرعی، دومین انتشارات مهم ارائه شده توسط سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی، کتاب استانداردهای حسابداری، حسابرسی و حاکمیتی می‌باشد. این مجموعه شامل پنج بخش بوده و پس از مقدمه، در بخش دوم به ارائه استانداردهای حسابداری می‌پردازد. در این قسمت (که شامل ۲۵ استاندارد می‌گردد) به صورت جزئی به شیوه حسابداری عقود اسلامی مانند مباحه، مشارکت، مضاربه، جعاله و غیره اشاره می‌شود. بخش سوم استانداردهای حسابرسی را ارائه نموده و ضوابط حسابرسی، نحوه گزارش‌دهی و غیره، برخی از مباحثی می‌باشند که در این قسمت (که شامل پنج استاندارد می‌شود) مورد توجه قرار می‌گیرند. بخش چهارم استانداردهای حاکمیتی که لازم است در یک بانک یا موسسه اسلامی موجود باشد را بیان می‌نماید (این بخش شامل هفت استاندارد می‌گردد). بخش آخر نیز بر ارائه کدهای اخلاقی که لازم است در موسسات مالی اسلامی رعایت شود تاکید می‌نماید (این بخش شامل دو استاندارد می‌گردد).

موسسه آموزش عالی مارکفیلد انگلستان

هدف از تشکیل موسسه آموزش عالی مارکفیلد که در سال ۲۰۰۱ در کشور انگلستان تاسیس گردید، تقویت تعامل و گفتگو میان ادیان و فرهنگ‌های گوناگون با یکدیگر (با تاکید بر دین اسلام) می‌باشد. علاوه بر این، موسسه تلاش می‌کند تا نیروهای متخصص که درک صحیحی از موضوعات دینی دارند را برای اشتغال در بخش‌های نیازمند تربیت نماید. در این موسسه دانشجویان، فرصت یادگیری در مورد چالش‌های پیش روی جامعه اسلامی و جامعه بشری را به دست می‌آورند.

فعالیت‌های این موسسه در حوزه بانکداری و مالی اسلامی بیشتر صبغه آموزشی داشته و موفقیت‌های این مرکز در ارائه خدمات آموزشی منجر به آن شده است که در حال حاضر به عنوان یکی از معتبرترین موسسات ارائه دهنده دوره‌های مختلف آموزشی در بانکداری و مالی اسلامی در انگلستان و جهان شناخته شود. اهداف این موسسه عبارت‌اند از:

- تبدیل موسسه به مرکز آموزشی-پژوهشی پیشرفته
- تصحیح و ارتقاء فهم از اسلام، جهان اسلام و جوامع مسلمان از طریق ارائه خدمات آموزشی
- فراهم نمودن زمینه‌های شکل‌گیری قضاوت انتقادی و نگاه مستقل به موضوعات عصر حاضر
- مجهز کردن دانشجویان به مهارت‌های لازم به منظور توسعه توانایی‌های تحلیلی-انتقادی آنان
- آماده سازی دانشجویان برای درک و مقابله با چالش‌های جدیدی که از طریق جوامع مدرن و چند فرهنگی به جوامع مسلمان تحمیل می‌شود

- کمک کردن به توسعه جامعه محلی از طریق ارائه خدمات آموزشی-پژوهشی مرتبط
- تلاش در جهت استفاده بهینه از دانشجویان و فراگیران در فرآیند دستیابی به اهداف موسسه
- ایجاد پلی میان ادیان، فرهنگ ها و تمدن ها

ارزیابی فعالیت‌های آموزشی موسسه نشان می‌دهد این مرکز در حوزه بانکداری و مالی اسلامی و برخی دیگر از حوزه‌ها، به ارائه دوره‌های کارشناسی‌ارشد و دکتری اقدام می‌نماید. یادآور می‌شود این مرکز موسسه آموزش عالی بوده و فاقد دوره کارشناسی می‌باشد. در حوزه بانکداری و مالی اسلامی دوره‌های مختلفی توسط موسسه ارائه می‌گردد که در ادامه به صورت مختصر به ساختار برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

الف- دوره پیشرفته بانکداری و مالی اسلامی: این دوره ترکیبی از مباحث اقتصاد اسلامی و بانکداری اسلامی بوده و فراگیران موظفند دروس اجباری و اختیاری را به نحوی انتخاب نمایند که مجموع آن به شصت واحد درسی برسد.

ب- دیپلم پیشرفته بانکداری و مالی اسلامی: این دوره مشابه دوره قبل بوده با این تفاوت که ترکیب دروس اجباری، تخصصی و اختیاری لازم است به ۱۲۰ واحد درسی برسد.

ج- دوره کارشناسی ارشد بانکداری و مالی اسلامی: این دوره مشابه دوره قبل بوده با این تفاوت که لازم است دانشجویان علاوه بر گذراندن واحدهای درسی ارائه شده، پایان‌نامه‌ای حداقل ۱۲۰۰۰ و حداکثر ۱۵۰۰۰ کلمه‌ای در یکی از موضوعات بانکداری و مالی اسلامی تدوین نمایند.

د- دوره دکتری پژوهشی بانکداری و مالی اسلامی: موسسه دارای دو دوره دانشجویی و دکتری می‌باشد که هر دو به صورت پژوهشی برگزار می‌شوند. دانش‌جویان علاقمند به دوره دکتری، ابتدا دوره دانشجویی را می‌گذرانند و در صورت موفقیت وارد دوره دکتری می‌شوند. به عبارت دیگر، دوره دانشجویی پیش‌نیاز ورود در دوره دکتری می‌باشد. شرط موفقیت در دوره دانشجویی ارائه موفق پژوهش دانشجویی در قالب یک سمینار دانشجویی است. شرط موفقیت در دوره دکتری نیز شرکت در برنامه‌های آموزشی-پژوهشی مصوب به عنوان بخشی از دوره و ارائه پایان‌نامه می‌باشد. یادآور می‌شود پایان‌نامه‌های دوره دانشجویی و دکتری با حضور دو استاد داور (که حداقل یکی از آن‌ها از خارج از موسسه می‌باشد) و بدون حضور اساتید راهنما و مشاور، دفاع می‌گردد.

طرح پژوهشی مالی اسلامی (وابسته به دانشگاه هاروارد آمریکا)

یکی از فعالیت‌های پژوهشی مهم در رابطه با بانکداری و مالی اسلامی در جهان غرب، طرح پژوهشی مالی اسلامی است که توسط دانشکده حقوق دانشگاه هاروارد ایالات متحده آمریکا، برگزار می‌شود. این طرح توسط

مرکز مطالعات خاورمیانه (وابسته به دانشکده حقوق دانشگاه هاروارد) در سال ۱۹۹۵ راه‌اندازی گردیده و همچنان نیز ادامه دارد. هدف از این طرح، فراهم نمودن زمینه‌های حقوقی، اقتصادی و مالی مرتبط به منظور توسعه دانش بانکداری و مالی اسلامی در آمریکا و سراسر جهان می‌باشد. هدف دیگر این طرح ایجاد فضای گفتگو و تضارب آراء میان صاحب‌نظران بانکداری و مالی اسلامی از سراسر جهان می‌باشد.

مسئولین برگزاری کننده این طرح پژوهشی اساتید و فارغ‌التحصیلانی از دانشکده‌های حقوق، تجارت و اقتصاد را در این طرح استخدام نموده و وظایف علمی و اجرایی مرتبط با بخش‌های گوناگون این طرح را توسط این افراد به پیش می‌برند. معمولاً افرادی که در این طرح استخدام می‌شوند، زمینه کاری مناسبی برایشان در آینده فراهم گردیده و می‌توانند در بنگاه‌ها، موسسات و گیشه‌های بانکی که به مسائل مرتبط با بانکداری اسلامی می‌پردازند، مشغول به کار شوند. چندین بانک و موسسه حامی مالی این طرح پژوهشی هستند که بانک اسلامی ابوظبی، بانک آرکاپیتا، اچ اس بی سی، خانه تأمین مالی کویت و غیره، برخی از آن‌ها می‌باشند.

تولیدات علمی این طرح تاکنون در قالب چاپ کتاب، حمایت از طرح‌های پژوهشی و برگزاری کارگاه‌ها، همایش‌ها و نشست‌های علمی ارائه شده است. به عنوان نمونه برگزاری کارگاه آموزشی تورق، کارگاه موضوعات انتخابی و روش شناسانه در بانکداری و مالی منطبق بر شریعت و نشست ابعاد قانونی و نظارتی نهادهای مالی اسلامی در آمریکا، برخی از فعالیت‌های پژوهشی انجام شده در طرح می‌باشند. همچنین، عناوین برخی از کتب منتشر شده در این طرح نیز عبارت‌اند از: تأمین مالی فقرا (ارتقای تأمین مالی خرد به روش اسلامی)، اثر جهانی مالی اسلامی (مروری بر صنعت بانکداری اسلامی و کاربردهایش)، توسعه اقتصادی و جهان اسلام، ریسک و بازدهی سرمایه‌گذاری در بانکداری اسلامی و تأثیر واقعه یازده سپتامبر بر صنعت مالی اسلامی.

ارائه خدمات مشاوره‌ای به اساتید، پژوهشگران و موسسات در داخل و خارج دانشگاه هاروارد در موضوعات مرتبط با بانکداری و مالی اسلامی یکی دیگر از برنامه‌های مطرح در طرح مالی اسلامی می‌باشد. همچنین با هدف خدمت به دانشمندان، پژوهشگران و فعالان صنعت بانکداری و مالی اسلامی و برقراری زمینه گفتگو برای فهم بهتر این دانش، در طرح پژوهشی مالی اسلامی، کتاب‌های منبع در حقوق، مالی، اقتصاد، تجارت و مطالعات اسلامی جمع‌آوری شده و با استفاده از آن‌ها و همچنین سایر منابع مکتوب، کتابنامه‌های تخصصی در بانکداری و مالی اسلامی به زبان انگلیسی تهیه گردیده است. علاوه بر این، در این طرح سعی شده است تا تارنمایی پرمحتوا در حوزه بانکداری و مالی اسلامی که قابل استفاده برای پژوهشگران سراسر جهان باشد راه‌اندازی گردد.

برگزاری «نشست‌های دانشگاه هاروارد در موضوع بانکداری و مالی اسلامی» شاید مهمترین فعالیت پژوهشی انجام شده در طرح مالی اسلامی می‌باشد. این مجموعه نشست‌ها از سال ۱۹۹۷ شروع شده و تاکنون ادامه یافته است. دهمین دوره این همایش در مارس ۲۰۱۲ و با حضور محققان بانکداری اسلامی از سراسر جهان (از جمله ایران)، در دانشکده حقوق دانشگاه هاروارد برگزار گردید. مجموعه مقالات و سخنرانی‌های این نشست‌ها (که هر یک بعد و موضوعی خاص را در بانکداری و مالی اسلامی دنبال می‌کنند) به صورت کتاب به چاپ می‌رسد.

عناوین برخی از این کتب عبارت است از: مالی اسلامی در بازار جهانی، مالی اسلامی در قرن ۲۱، مالی اسلامی: چالش‌های محلی-فرصت‌های جهانی، مالی اسلامی و وظایف پیش رو، مالی اسلامی در بازار جهانی، مالی اسلامی: موضوعات حقوقی و نظارتی، همگرایی مالی اسلامی با جریان غالب اقتصاد، مالیه اسلامی: پویایی‌ها و توسعه، نظارت، استانداردها و شفافیت در بانکداری اسلامی.

۳. نتیجه‌گیری و دلالت‌های سیاستی

در این تحقیق مهمترین تجارب آموزشی و پژوهشی در سایر کشورهای جهان در حوزه اقتصاد، بانکداری و مالی اسلامی مورد کاوش قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که کشورهای مختلف اسلامی اقدام به راه اندازی دانشگاه‌ها، موسسات آموزشی و نهادهای پژوهشی مستقلی در حوزه بانکداری و مالی اسلامی نموده‌اند که هدف از این کار توسعه مباحث پژوهشی و تولید علم در اقتصاد و بانکداری اسلامی، آشنا نمودن نیروی انسانی و به ویژه فعالان شبکه بانکی (و مدیران بانکی) با موضوعات اقتصاد، بانکداری و مالی اسلامی و نهایتاً پاسخ به تقاضای عموم مردم مسلمان در زمینه استفاده از خدمات مالی سازگار با شرع بوده است. علاوه بر این، کشورهای غیر اسلامی مانند انگلستان و آمریکا نیز (به دلایل مختلف) به مقوله آموزش و پژوهش بانکداری و مالی اسلامی توجه نموده‌اند. با توجه به مباحث مطرح شده، شاید بتوان دلالت‌های ذیل را برای نظام آموزشی و پژوهشی کشور استخراج نمود:

الف- در تمامی کشورهای اسلامی مورد بررسی نظام بانکداری اسلامی دوگانه حاکم می‌باشد که در آن بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی در کنار یکدیگر مشغول فعالیت می‌باشند و بانکداری اسلامی تنها بخشی از نظام بانکی را به خود اختصاص می‌دهد. با این حال فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی بانکداری اسلامی در این دسته از کشورها بسیار قابل توجه‌تر از ایران می‌باشد. با توجه به اینکه ایران اسلامی جزو معدود کشورهایی است تمامی بانک‌های آن اسلامی هستند (و بانکداری متعارف در آن جایی ندارد) و بزرگترین بانک‌های جهان اسلام نیز در این کشور مشغول به فعالیت می‌باشند، لازم است به مقوله آموزش و پژوهش اقتصاد و بانکداری اسلامی توجه بیشتری گردد.

ب- کشورهای غیر اسلامی مانند انگلستان و آمریکا به مقوله آموزش و پژوهش اقتصاد و بانکداری اسلامی توجه نموده‌اند. این در حالی است که شاید حجم عملیات مالی اسلامی در این کشورها کمتر از پنج درصد از کل عملیات مالی و بانکی باشد. این خود اهمیت آموزش و پژوهش و تربیت نیروی انسانی در این حوزه را نشان می‌دهد. مناسب است در کشور ایران که در آن چندین هزار شعبه بانکی اسلامی به فعالیت مشغول‌اند، به مسئله آموزش نیروی انسانی و فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی توجه بیشتری مبذول گردد.

ج- در اکثر کشورهای اسلامی مورد بررسی، دانشگاه‌های فعال و یا بانک‌های مرکزی اقدام به تاسیس موسسات آموزشی-پژوهشی مختص بانکداری و مالی اسلامی نموده‌اند. مناسب است در آینده زمینه تشکیل چنین موسساتی در ایران فراهم گردد.

منابع و مآخذ

- پایگاه اینترنتی مرکز بین‌المللی آموزش بانکداری و مالی اسلامی به آدرس www.inceif.org :
- پایگاه اینترنتی مؤسسه بانکداری و مالی اسلامی (وابسته به دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی) به آدرس www.iium.edu.my/iiibf
- پایگاه اینترنتی نهاد بانکداری و مالی اسلامی مالزی (وابسته به بانک مرکزی مالزی) به آدرس www.ibfim.com
- پایگاه اینترنتی مرکز پژوهش‌های اقتصاد اسلامی (وابسته به دانشگاه ملک عبدالعزیز عربستان) به آدرس www.iei.kau.edu.sa :
- پایگاه اینترنتی مؤسسه آموزش و پژوهش اسلامی (وابسته به بانک توسعه اسلامی) به آدرس www.irti.org :
- پایگاه اینترنتی مؤسسه بین‌المللی اقتصاد اسلامی (وابسته به دانشگاه بین‌المللی اسلامی پاکستان) به آدرس www.iiu.edu.pk
- پایگاه اینترنتی دانشکده شریعت و مطالعات اسلامی (وابسته به دانشگاه یرموک اردن) به آدرس www.yu.edu.com :
- پایگاه اینترنتی مرکز مالی اسلامی بحرین به آدرس www.bibf.com
- پایگاه اینترنتی سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی به آدرس www.aaoifi.com
- پایگاه اینترنتی انجمن بین‌المللی اقتصاد اسلامی به آدرس <http://www.iaie.net> :
- پایگاه اینترنتی مؤسسه آموزش عالی مارکفیلد به آدرس www.mihe.org.uk :
- پایگاه اینترنتی طرح پژوهشی مالی اسلامی (وابسته به دانشگاه هاروارد آمریکا)

فاطمه اشتیاقی (کارشناس ارشد سیستم‌های اقتصادی) و حسین میسمی (کارشناس پژوهشی)